

VEIKSMAŽODINIAI ŽODŽIŲ JUNGINIAI SU TIKSLO NAUDININKU DABARTINĖJE LIETUVIŲ LITERATŪRINĖJE KALBOJE

I. MUSTEIKIENĖ

Kalbinėje lietuvių literatūroje iki šiol dar nėra darbų, kuriuose būtų nagrinėjamos konstrukcijos¹, reiškiančios tikslą ir paskirtį. Netyrinėta žodžių junginių, kur šie sintaksiniai santykiai reiškiami daiktavardžio naudininku, vidinė struktūra, sinonimika bei kiti aspektai.

Vertingų pastabų apie tikslo naudininko vartojimą randame jau A. Šleicherio² ir F. Kuršaičio³ gramatikose. Daug medžiagos šiuo klausimu pateikia J. Jablonskis darbe „Linksniai ir prielinksniai“⁴, kur atskirai kalbama apie tikslo ir paskirties naudininką. E. Frenkelis⁵ pirmas išskyrė veiksmažodžių ir vardažodžių valdomą naudininką, pabandė nustatyti veiksmažodžių, galinčių valdyti tą naudininką, grupes. „Lietuvių kalbos rašybos žodyno“⁶ autoriai gretina tikslo naudininką ir siekinio kilmininką, nagrinėja žodžių junginių su šiais linksniais sinonimiką. Kalbėdamas apie tikslo aplinkybės reikimo būdus, J. Balkevičius „Dabartinės lietuvių kalbos sintaksėje“⁷ trumpai sustoja prie veiksmažodžių valdomo tikslo naudininko.

Tačiau visuose šiuose darbuose nėra sistemingo struktūrinių žodžių junginių tipų ir atskirų jų komponentų aprašymo. Dažnai čia suplakamos skirtingos naudininko reikšmės (J. Jablonskis⁸; „Lietuvių kalbos rašybos žodynas“⁹), nenurodoma, kas apsprendžia vieną ar kitą linksnio reikšmę.

Naudininkas lietuvių kalboje gali būti veiksmažodinių ir vardažodinių žodžių junginių priklausomuoju komponentu. Todėl greta kitų jo reikšmių reikėtų skirti:

1. veiksmažodžių valdomą **tikslo naudininką** – *parvežė rąstų statybai, skirtas mokslui*;

¹ Terminas „konstrukcija“ čia vartojamas žodžių junginio prasme.

² Littauische Grammatik von August Schleicher, Prag, 1856, S. 265–266, 311.

³ Grammatik der litauischen Sprache von Friedrich Kurschat, Halle, 1876, S. 405–406.

⁴ J. Jablonskis, Rinkiniai raštai, Vilnius, 1957, p. 594–599.

⁵ E. Fraenkel, Syntax der litauischen Kasus, – „Tauta ir žodis“, V kn., Kaunas, 1928, p. 65–68.

⁶ Lietuvių kalbos rašybos žodynas, Kaunas, 1948, p. 79–80.

⁷ J. Balkevičius, Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė, Vilnius, 1963, p. 226, 228.

⁸ J. Jablonskis, ten pat, p. 593–598.

⁹ Lietuvių kalbos rašybos žodynas, p. 79–80.

2. vardažodžių valdomą **paskirties naudininką** – *sąsiuvinis matematikai, pjesė smuikui, reikalingas darbui*.

Taip naudininko reikšmės traktuojamos Mokslų akademijos išleistoje „Lietuvių kalbos gramatikoje“¹⁰. Terminų „tikslo naudininkas“ ir „paskirties naudininkas“, pirmą kartą pavartotų J. Jablonskio, pagrindą čia sudaro jau ne tik žodžių junginio semantika, bet ir morfologinė pagrindinio jo komponento prigimtis.

Tikslo naudininkas vartojamas šiuose veiksmažodinių žodžių junginių tipuose:

1. V + Sg + Sn¹¹: *rašyti straipsnį spaudai, paduoti ranką atsisveikinimui;*
2. V + Sg + Sn + Vb: *paimti arklius daktarui parvežti, paduoti nosinę praktikui nusišluostyti;*
3. V + Sk + Sn: *ieškoti vietos nakvynei, duoti pinigų remontui;*
4. V + Sk + Sn + Vb: *privežti rąstų lentoms piauoti, paprašyti paskolos tvarams statyti;*
5. V + Sn: *tikti darbui, skirtas nakvynei;*
6. V + Sn + Vb: *tinka drabužiams padezinfekuoti, naudojamas temperatūrai matuoti.*

Žodžių junginių klasifikacija pagal pagrindinį komponentą

Pagal pagrindinį komponentą veiksmažodiniai žodžių junginiai su tikslo naudininku gali būti suskirstyti į tris grupes:

1. V + Sg + Sn	ir	V + Sg + Sn + Vb,
2. V + Sk + Sn	ir	V + Sk + Sn + Vb,
3. V + Sn	ir	V + Sn + Vb

Kiekviena grupė apima du konstrukcijų tipus: vienose iš jų tikslas reiškiamas tik naudininku, kitose – naudininku su bendratim.

Pagrindiniu žodžių junginio komponentu gali būti asmėnuojama veiksmažodžio forma (apie 70% visų veiksmažodinių konstrukcijų su tikslo naudininku), neveikiamosios rūšies dalyvis (apie 25%), veikiamosios rūšies dalyvis (apie 3,3%), padalyvis ir pusdalyvis (apie 1,7%).

Žodžių junginio struktūra nepriklauso nuo to, kokia veiksmažodžio lytim išreikštas pagrindinis komponentas, todėl konstrukcijos su asmėnuojamomis formomis, dalyviais, padalyviais ir pusdalyviais čia nagrinėjamos kartu.

Žodžių junginiai su galininkiniais veiksmažodžiais

Pirmoje veiksmažodinių žodžių junginių su tikslo naudininku grupėje pagrindiniu konstrukcijos komponentu eina semantinių grupių galininkiniai veiksmažodžiai.

1. Veiksmažodis *duoti*, jo priešdėliniai vediniai *atiduoti, paduoti, išduoti*; artimos reikšmės veiksmažodžiai, kartais su ryškiu stilistiniu atspalviu: *(iš)skirti, (pa)-*

¹⁰ Lietuvių kalbos gramatika, t. I, Vilnius, 1965, p. 194–196.

¹¹ Straipsnyje vartojami ženklai: V – veiksmažodis, Vb – veiksmažodžio bendratis, Sg – daiktavardžio galininkas, Sk – kilmininkas, Sn – naudininkas.

aukoti, dalinti, gražinti, atskaityti, išnuomoti, (pa)kišti, pakloti, iškrapštyti, brukti ir kt.

Pradėjo ieškoti to žmogaus, kuriam Krukas davė pinigų algoms sumokėti P.C.R. IV 236.

*Buvo įsipareigota dviejų aukštų universalinę parduotuvę su gastro-
nomu atiduoti eksploatavimui 1964 metų paskutiniame ketvirtyje
Tiesa, 1965.I.22. Duonai gadint piemenį kiši J. Balt. R. IV 344.*

*Rudenį iškrapštysį dešimtį sidabrinių rublių sūnėnui sušelpiti
M.-P. R.VI 278.*

2. Veiksmažodis *sudaryti* ir artimos reikšmės žodžiai: *įsteigti, sutverti, įtaisyti, išrinkti, organizuoti.*

Gausūs ir turtingi želdiniai Neries ir Sudervės šlaituose sudarys puikūs sąlygas gyventojų poilsiui Tiesa, 1965.II.10.

Man atėjo mintis, jeigu mes sutvertume, kaip tu sakai, komitetą tėvynei padėti... P.C. R.III 267.

Kunigaikštis Oginskis mane į Rietavą kvietė, ten ketino spaustuvę įtaisyti gazietai ir knygoms spausdinti M.-P. R.VI 140.

...kumečiai išrinko komitetą dvarui tvarkyti A. Vencl. G.d. 309.

3. Veiksmažodis *ruošti*, jo priešdėliniai vediniai: *paruošti, suruošti*; artimos, dažnai konkretnesnės reikšmės žodžiai: *tvarkyti, (už)dengti* (stalą pietums), *rikiuoti* (koloną eisenai) ir pan.

Tada skutame ražienas, ruošiame dirvas žiemkenčių sėjai Tiesa, 1965.III.29.

Iš anksto Zidorius paruošdavo lovį mėsai sūdyti... P.C. R.III 49—50.

Susirūpinusi, ji pradėjo pietums tvarkyti stalą A. Vencl. G. d. 601; Bratkė...rikiuoja katorgininkų koloną tolimesnei eisenai... B. Sr. R.V 478.

4. Slinkties veiksmažodžiai: *vežti, nešti, vesti, varyti*; jų priešdėliniai vediniai, kartais sangražiniai: *parvežti, apvežti, atvežti, at(si)nešti, iš(si)vesti* ir pan.

...įsakyta šieną ir avižas vežti į pat Vilnių karaliaus arklidėms M.-P. R. VI 524.

*...o jis nešė jai pietums mažučius sumuštinis M.-Sl. Geriau ...291
Visą pieną išveža pieninėn, o parveža pasukas barščiams ir bulvėms užžilinti V.R. V 194.*

*Atsinešė šukę alavui tirpyti, susikūrė ugnį... Vaižg. R.r. I 441.
...Onelę, nors mažą, tetulė Jakščienė išsivedė vaikui padaboti Ž.R. II 176.*

5. Veiksmažodis *palikti* ir artimos reikšmės žodžiai: *atidėti, rezervuoti, saugoti, taupyti, birginti, rinkti, krauti.*

Argi gaila toje gausybėje įrašų palikti vieną eilutę aktoriaus pavardei? Lit. ir m., 1965.II.6.

Atidėjo asmeninėn sąskaiton skatiką juodai dienos Lit. ir m., 1965.I.23.

Pirkti kulių negausi – visi šiaudus birgina pakraikams Vaižg. R.r. 289.

Ir kuriam galui jis tuos pinigus krauna? V. Kr. Rag. 7.

6. Veiksmažodis *įsigyti*, jo sinonimai, artimos reikšmės žodžiai ir priešdėliniai vediniai, kartais sangražiniai: *už(si)dirbti, gauti, (nu)(si)pirkti, (pa)(si)imti* ir kt.

Juozas įsigijo peilį, senų batų aulus klumpėms, vielos kabėms... M.-P. R.VI 13.

...kad tik užsidirbtų keletą litų savo neatidėliotiniems poreikiams užkištį V.R. V 111.

...gavo iš valstybės banko subsidiją pastatui atnaujinti... V.R. V 462.

Per savo svainį iš apylinkės ūkininkų perka karvę, perka bulių mėsai B. Sr. R. V 447.

7. Veiksmažodis *mobilizuoti*, jo sinonimai, dažniausiai su priešdėliais: *(su)telkti, (su)burti, (su)glausti, (su)vienyti*.

Sąjungininkai taip pat įvairiam darbui mobilizuodavo svetimų valstybių piliečius B.Sr.R.V 262.

Aš telkiu žmones darbui miške A. Biel. Mes... 285.

...turį suvienyti savo pastangas įvykdyti didžiąjai istorinei misijai... M. Sl. Geriau... 307.

seniai reikėjo mums tampresnę dvasios bendradarbiavimą išvystyti, suglausti savo negausias inteligentijos eiles bendram kūrybiniam darbui P.C. R.IV 296.

8. Veiksmažodis *naudoti* ir jo priešdėliniai vediniai: *panaudoti, sunaudoti*; veiksmažodžiai-sinonimai: *eikovoti, leisti*.

Bet aš negaliu gerbti šito išsišokėlio iš muzikų, kuris savo pašaukimą ir padėtį naudoja neapykantai, nepaklusnumui, maištui kurstyti M.-P. R. VI 306—307.

...tuos rąstus Ivanas Ivanovičius žadėjo panaudoti naujo barako statybai A. Biel. Mes... 115.

...Birutė Pakulevičiūtė... eikvoja talentą smulkmenoms Lit. ir m., 1965.I.9.

9. Veiksmažodis *atrasti*, sinonimai ir artimos reikšmės žodžiai: *išgalvoti, sumanyti, surasti, numatyti*.

O Dūda, lyg tyčia, įsitikinęs, kad jis atrado naują sistemą atgauti savo praloštiesiems, davė klebonijoje pokerio parodomąją partiją... P.C. R. IV 242.

Antai kuris ten gudročius pelėms naikinti sumanęs nepaprastai barbarišką priemonę... Vaižg. R.r. I 187.

Plenumas numatys priemones Dailės fondo išleidžiamų dirbinių kokybei pakelti Tiesa, 1965.I.13.

10. Veiksmažodis *rinkti(s)*, jo priešdėliniai vediniai, kartais sangražiniai: *atrinkti, pa(si)rinkti*.

Dirbo jie dvare: rinko bulves sėklai P.C. R. II 154.

Tam darbui jis pasirinkdavo inteligentiškesnius kalinius ir su savo komandos nariais elgdavosi visiškai padoriai B. Sr. R. V 73.

11. Veiksmažodis *turėti* ir jo sinonimas – *laikyti*.

1943 metų kovo mėnesį toji ligoninė turėjo 4-5 kambarius kaliniam ligoniam... B. Sr. R. V 135.

– Jaučius tik iš papratimo laikome, – aiškino paleidęs pirmą dėmą, – ir tai tik parduoti mėšai M.-P. R. VI 282.

12. Skatinamieji veiksmažodžiai *kviesti, siųsti*, jų priešdėliniai vediniai: *pa-kviesti, pasiųsti, atsiųsti*; kai kurie žodžiai su ryškiu stilistiniu atspalviu: *pašaukti, išgrūsti* ir pan.

...ponus nors ir kvietė tardymui, į Dūdos istorijas neįmaišė P.C. R. IV 260.

Tada mudu ir parašėme telegramą mūsų respublikos vadovams, kad atsiųstų lėktuvą ligonei į Maskvą pergabenti Tiesa, 1964.XI.17.

13. Veiksmažodžiai *daryti, dirbti, gaminti* ir kai kurie kiti artimi jiems, tik konkretesnės leksinės reikšmės žodžiai: *statyti, kasti, drožinėti* ir pan.

Nuvarė jisai mane prie tvoros, kur iš eglių šakelių dirbo tokias kilnojamas tvoreles lyg kilimėlius, bene sodam nuo sniego ar nuo zukių saugoti B. Sr. R. V 166.

Bet tas idėjas mes tik užsieniui gaminame B. Sr. R.V 153.

Jaunas būdamas, Deveika savo malonumui drožinėjo dievukus ir apaštalus P.C. R. VI 12.

Dabar kasa aplink kiekvieną (laukelį) gilokus griovius drėgmei nutekėti... Vaižg. R.r. I 402.

Statė ir tris didžiules paslaptingiems tikslam hales B. Sr. R.V 365.

14. Kai kurie kiti veiksmažodžiai vartojami tik viename kitame žodžių junginyje: *pajungti, pasiūlyti, įgyvendinti, išlaikyti, atidaryti*.

Šiam vardui Salomėja Nėris jau pilnai išlaikė laiko egzaminą Tiesa, 1964.XI.17.

Vėl kiekvieną rytą motina kuria krosnį, atidaro duris dūmams išeiti J. Balt. R. IV 132.

Žodžių junginiai su galininkiniais veiksmažodžiais labai produktyvūs. Jie sudaro apie 33,3% visų veiksmažodinių konstrukcijų su tikslo naudininku.

Žodžių junginiai su veiksmažodžiais, reikalaujančiais kilmininko

Antroje veiksmažodinių žodžių junginių su tikslo naudininku grupėje (žr. 6 p.) pagrindiniu konstrukcijos komponentu eina veiksmažodžiai, reikalaujan-tieji kilmininko:

1. Valdantieji kilmininko linksnį: *ieškoti (paieškoti, pasiieškoti), prašyti (pa-prašyti, pareikalauti), reikėti (prireikti), trūkti (pritrūkti, pristigti), užtekti (pakakti), imtis reikalauti (pareikalauti)*.

Pavalgę ieškojo patogesnės vietos nakvynei... M.-P. R. VI 296. Prašiau automašinos baldams į Antakalnio gatvę pervežti Tiesa, 1965.I.6.

...tuo pačiu reikės daugiau patalpų sandėliams Tiesa, 1964.XII.18. ...bet tam reikalui trūko jame išmanumo ir energijos B. Sr. R.V 67—68.

2. Galininkiniai veiksmažodžiai su dalies kilmininku: *įsigyti* (vielos), *turėti* (uogų), *skirti* (laiko), *nupirkti* (rugių), *duoti* (pinigų).

Motina kepa man blynų vakarienei I. Sim. O buvo taip... I 85. Žada dar pinigų tau atsiųsti įkurtuvėms V. R. V 336. ...nupirko mums pyrago, rugių duonelei, kitus pinigus laikė skrynioje užrakinusi Ž. R. II 175.

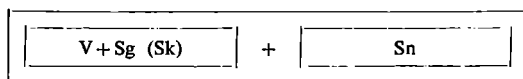
3. Galininkiniai veiksmažodžiai su neiginio kilmininku: *neturėti* (*nebeturėti*) *neduoti*, *negauti* (*nebegauti*), *nerasti*.

O mes neturėjom kirvio ledui prakirsti... B. Sr. R. V 453. Fabriko šeiminkas nedavė gydymui pinigų... Tiesa, 1965.II.18. Nė jokio ten prievaždo nerasi šeimynai Ž. R. II 24.

Konstrukcijos, kurių pagrindiniu komponentu eina veiksmažodžiai, reikalaujantieji kilmininko linksnio, sudaro apie 23,2% visų veiksmažodinių žodžių junginių su tikslo naudininku.

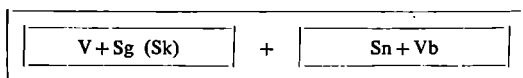
Vadinasi, žodžių junginiai V + Sg + Sn (*supurenti lysvelę gėlėms*) ir V + Sk + Sn (*nusipirkti rugių duonai*), o taip pat V + Sg + Sn + Vb (*naudoti polimerus susirgimams gydyti*) ir V + Sk + Sn + Vb (*imtis priemonių nedarbui likviduoti*) skiriasi tuo, kad jų pagrindiniais komponentais eina skirtingo valdymo veiksmažodžiai.

Pirmieji du šių konstrukcijų komponentai (V + Sg ir V + Sk) sudaro vientisinį žodžių junginį, reiškiantį sintaksinius objekto santykius: *supurenti lysvelę, naudoti polimerus, nusipirkti rugių, imtis priemonių*. Todėl visa konstrukcija pagal savo vidinę sandarą yra sudėtinis žodžių junginys, padarytas iš vientisinio žodžių junginio, išplėsto tikslo naudininku arba tikslo naudininku su bendratim. Grafiškai šis sudėtinio žodžių junginio darybos būdas atrodytų taip:

*supurenti lysvelę
nusipirkti rugių*

*gėlėms
duonai*

*naudoti polimerus
imtis priemonių*

*susirgimams gydyti
nedarbui likviduoti*

Tikslą reiškiantieji sudėtinio žodžių junginio komponentai priklauso nuo vientisinio žodžių junginio.

Matyt, reikia patikslinti teiginį, pagal kurį visi sudėtinio neišplėstinio žodžių junginio komponentai jungiami netarpiškai prie pagrindinio žodžio, todėl kiekviena sudėtinė konstrukcija gali būti transformuojama į dvi (ar daugiau) vientisinių¹². Čia absoliutizuojamas vienas iš sudėtinių žodžių junginių darybos būdų.

Žodžių junginys – tatau kalbos priemonė, turinti savarankišką leksinę-semantinę reikšmę. Todėl konstrukciją *šviesioje kolūkio fermoje*, kur abu priklausomieji komponentai prijungti prie pagrindinio žodžio, galima transformuoti į du vientisinius junginius: *šviesioje fermoje*, *kolūkio fermoje*. Žodžių junginio *užkurti miške laužą* komponentas *miške* priklauso nuo vientisinio junginio *užkurti laužą*. Tokia sudėtinė konstrukcija negali būti transformuota į du vientisinius junginius *užkurti laužą* ir *užkurti miške*, nes pastarojo reikšmė ne visiškai aiški – trūksta veiksmo objekto, kurio reikalauja tiesioginio valdymo veiksmožodis *užkurti*. Taip pat negalima išskirti dviejų žodžių junginių konstrukcijose *šepetys batams valyti*, *ratai šientui vežti*¹³.

Taigi priklausomieji sudėtinio žodžių junginio komponentai gali būti prijungti:

1. netarpiškai prie pagrindinio junginio žodžio;
2. prie vientisinio žodžių junginio.

Pastaruoju būdu yra sudaryti veiksmožodiniai žodžių junginiai su tikslo naudininku.

Tokia sudėtinių žodžių junginių daryba būdinga ir rusų kalbai¹⁴.

Žodžių junginiai su veiksmožodžiais, nereikalaujančiais papildinio

Trečioje veiksmožodinių žodžių junginių su tikslo naudininku grupėje (žr. 6 p.) pagrindiniu konstrukcijos komponentu eina veiksmožodžiai, nereikalaujantieji papildinio.

Tai, visų pirma, galininkiniai veiksmožodžiai: *arti*, *duoti*, *aukoti*, *išleisti* konstrukcijose *arti vasarajui*, *duoti mišioms*, *aukoti paminklui*, *išleisti mokslui*, rečiau veiksmožodžiai, valdantieji kilmininką: *išprašyti*, *pakakti*, *užtekti*, kurie žodžių junginiuose su tikslo naudininku taip pat gali eiti be papildinio.

Tokių žodžių junginių nedaug: jie sudaro vos 5% visų veiksmožodinių konstrukcijų su tikslo naudininku. Savo esme jie primena nepilnuosius sakinius, sintaksinę elipsę, kur „nesamas narys nereikalingas, „neatstatomas“ iš konteksto, aiškus ir be jo“¹⁵. Tur būt, čia susiduriame su reiškiniu, kurį V. Morozas vadina „nesuvokiamu numanymu“ (неосознаваемое подразумевание)¹⁶, su tuo atveju, kai mūsų minties elementai žodžiais neišreiškiami, neapiforminami.

Žodžių junginiai su galininkiniais veiksmožodžiais be objekto ir su kai kuriais veiksmožodžiais, paprastai valdančiais kilmininką, pagal priklausomąjį komponentą vartojami labai ribotai. Jie pasitaiko šiais atvejais:

¹² J. Balkevičius, ten pat, p. 44.

¹³ Čia išnagrinėti sudėtiniai žodžių junginiai paimti iš cit. J. Balkevičiaus veikalų, p. 44.

¹⁴ Грамматика русского языка, т. II, ч. I, Москва, 1954, стр. 20.

¹⁵ Современный русский язык. Синтаксис. Ред. Е. М. Галкина-Федорук, Москва, 1957, стр. 325–326; žr. taip pat: J. Balkevičius, cit. veik. p. 154–155.

¹⁶ В. Н. Мороз, Мысль и предложение, Ташкент, 1960, стр. 16 т.

1. Su veiksmažodžiais *arti, akėti, kartoti* eina tik šių daiktavardžių naudininkas: *pūdymas, sėja, vasarojus, žiemkenčiai, rugiai, bulvės* ir kiti žemės ūkio kultūrų pavadinimai.

Pavasari akėk, vėl ark sėjai, kartok pūdymui... Vaižg. R.r. I 101.
Vyrai smarkiai arė vasarojui, kai ką jau sėjo Vaižg. R.r. I 241.

2. Su veiksmažodžiais *duoti, (nu)nešti, atnešti* eina daiktavardžių *mišios, varpai* naudininkas.

– *Ar mišioms atnešei?* – užklausė J.B. R. I 42.
Norint krikščioniškai palaidoti, reikia nunešti varpams, duoti kunigui mišioms ir už nulydėjimą į kapus J.B. R. I 37.

3. Žodžių junginiams su veiksmažodžiais *aukoti, išleisti, išprašyti (iškaulyti), sukrapštyti, užsidirbti, pakakti (užtekti)* būdinga tai, kad juose praleistas vienas ir tas pats objektas: pinigai ar kitos materialinės vertybės.

Iš senio reikėtų iškaulyti tau paltui, o man kostiumui... A. Biel. R. ž. r. 392.

Grižusi į Paryžių, ji dainuoja gatvėse ir kryžkelėse, tuo užsidirbdama sau pragyvenimui Lit. ir m., 1964.IV.4.

Ir mano tėvas vos duonai ir bulvei sukrapšto M. Sl. Geriau... 81.
Bet dažnai reikėdavo duoti kyšiai „meistrams“, – ir kartais tik tik pragyvenimui bepakakdavo J.B. R. I 66.

Tokie nepilni žodžių junginiai galimi todėl, kad jų pagrindiniais komponentais dažniausiai būna veiksmažodžiai, galintieji valdyti tik tam tikros leksinės reikšmės daiktavardžius, pvz.: *(pa)skersti* galima tik *kiaulę; arti, akėti, kartoti* – *žemę, lauką, dirvą, pūdymą, sklypą*. Prie tokio tipo veiksmažodžių objektas nebūtinai, nors kartais jis ir vartojamas:

Jau laikas dirvas miežiams kartoti LKŽ V.

Pirmas išardavo ir sėjai atkartodavo pūdymus, pirmas nušienaudavo pievas... V. Kr. Rag. 162.

Žodžių junginiuose V + Sn ir V + Sn + Vb pagrindiniu komponentu daug dažniau, negu galininkiniai (apie 13,3% visų veiksmažodinių konstrukcijų su tikslo naudininku), eina šių grupių veiksmažodžiai:

1. Valdantieji naudininką (tiesioginis valdymas), jų priešdėliniai vediniai ir sinonimai: *tikti (nebetikti, tetikti, praversti); darbuotis (pasidarbuoti); pasišvesti*.

..., „*Tauro*“ kino teatro dviejų aukštų vestibulis visai tinka dailės ekspozicijoms Lit. ir m., 1964.IV.4.

Tau pravers rankraščiams sudėti A. Vencl. G.d. 512.

„*Tai darbuoktis dar daug metų tėvynės gerovei*“, – ir panašiai P.C. R. IV 173.

Ir taip aš nutariau pasišvesti kalbos dalykams Just.Marc. Pušis... 145.

2. Veiksmažodžiai, kurie žodžių junginiuose, reiškiančiuose tikslą, gali valdyti naudininką (šalutinis valdymas). Jų tarpe:

a) slinkties veiksmažodžiai: *(at)vykti, (iš)eiti, persikelti, grįžti, sustoti* ir t.t.

– *Verkti, – sakė Frankas, – neapsimoka, nes jūs vykstat pergalę ir grįšite, be abejo, su pasižymėjimais* P.C. R. III 206.

Sustojo trumpam poilsiui Tiesa, 1965.II.21.

Kartu su grupe kitų kovotojų 1942 metų balandžio mėnesį jis grįžo į okupuotą teritoriją partizaninei veiklai Tiesa, 1964.II.11.

Pasitaręs su draugais, jis gavo nurodymą persikelti į Panevėžį, į žinomas vietas partiniam darbui sustiprinti V. R. V 419.

b) veiksmažodžiai *dirbti (tebedirbti), veikti, gimti, išsilaisvinti, prasiverti, išlikti, šauti, išsirikiuoti, įsitaisyti, keltis, įsitvirtinti, susikaupti, organizuotis*, kai kurie su ryškiu stilistiniu atspalviu: *makliavoti, paūžti*.

...dirbo jisai savo krašto gerovei B. Sr. R. V 232.

O kai rašytojo naudai veikia šis galingas faktorius (laikas) – jam užtikrinamas nemarumas Tiesa, 1964.XI.17.

...išsilaisvintų sandėliai kitoms prekėms Tiesa, 1964.XII.18.

Iš siaubo perkreipta burna, sakytum, šauksmui prasivėrė Just.Marc. Kr. ir p. 26.

O dabar štai Sagamyje finaliniams plaukikams ežero trasose išsirikavo irklotojai Tiesa, 1964.X.23.

...ir be to visi vaikai jo bijojo, prie jo taikės, su juo bendrai kytravojo makliavojo didesnei savo naudai Vaižg. R. r. I 431.

...paūšim mano amželio nuobaigoms J. Balt. R. IV 66.

Žodžių junginių su veiksmažodžiais, nereikalaujančiais papildinio, pagrindinis komponentas dažniausiai būna neveikiamosios rūšies dalyvis. Šie junginiai sudaro apie 25% visų veiksmažodinių konstrukcijų su tikslo naudininuku.

Šitokie vyrai, kaip jūs, – sutverti karui P.C. R. III 204.

cukrus padėtas atsargai A. Biel. Mes... 41.

Pirmieji du grėžiniai atiduoti bandomajam pramoniniam eksploatavimui Tiesa, 1964.XII.16.

Apsiemiau nabaštikėliui pridaboti tuos fabrikai skiriamus pinigus, tai ir pridabosiu... Vaižg. R. r. I 268.

Pagal leksinę pagrindinių žodžių reikšmę konstrukcijos su neveikiamosios rūšies dalyviais mažai skiriasi nuo žodžių junginių su galininkiniais veiksmažodžiais. Semantinės galininkinių veiksmažodžių ir neveikiamosios rūšies dalyvių grupės sutampa, išskyrus 6 (žr. 8 p.), 9 (žr. 8 p.) ir 11 (žr. 9 p.) grupes, į kurias įeina veiksmažodžiai *įsigyti, atrasti, turėti* ir jų sinonimai. Žodžių junginių su iš tų veiksmažodžių padarytais neveikiamosios rūšies dalyviais mūsų tyrinėtuose tekstuose nerasta, išskyrus konstrukciją *buvo laikoma kalinių saugojimui* (B.Sr. R. V 315), nors tokie dalyviai vartojami kitus sintaksinius santykius reiškiančiuose junginiuose: *uždirbti pinigai, gautas laiškas, nupirkti batai, paimtas atlyginimas; atrastas dėsnis, išgalvotas dalykas, surastas dėsningumas, numatytos priemonės; turimos galimybės*.

Žodžių junginiai su neveikiamosios rūšies dalyviais gali būti transformuoti į konstrukcijas su galininkiniais veiksmažodžiais: $V + Sn \rightarrow V + Sg + Sn$ ir $V + Sn + Vb \rightarrow V + Sg + Sn + Vb$.

Štuthofo lageris buvo įsteigtas lenkams naikinti B. Sr. R. V 128.
O kitos trobos, kaip nereikalingos, buvo nuverstos kurui A. Vencl. G. d. 597.

Plg.: *įsteigti lagerį lenkams naikinti, nuversti trobas kurui*.

Tačiau tokia transformacija galima tik sakinyje, nes atskiro žodžių junginio su neveikiamosios rūšies dalyviu prasmė ne visiškai aiški. Turint galvoje šią aplinkybę ir leksinį-semantinį pagrindinių komponentų bendrumą, konstrukcijas su neveikiamosios rūšies dalyviais galima laikyti žodžių junginių su galininkiniais veiksmažodžiais variantais.

Taigi veiksmažodinių žodžių junginių su tikslo naudininku pagrindiniai komponentai gali būti galininkiniai veiksmažodžiai, veiksmažodžiai, reikalaujantieji kilmininko linksnio ir veiksmažodžiai, vartojami be papildinio.

Žodžių junginių klasifikacija pagal priklausomąjį komponentą, reiškiantį tikslą

Pagal priklausomąjį komponentą, reiškiantį tikslą, veiksmažodiniai žodžių junginiai su tikslo naudininku gali būti suskirstyti į dvi pagrindines grupes:

1. žodžių junginiai, kur tikslą reiškia tik naudininkas (apie 65%);
2. žodžių junginiai, kur tikslą reiškia naudininkas su bendratim (apie 35%).

Pirmajai grupei priklauso šių tipų konstrukcijos: $V + Sg + Sn$ – *sutelkti jėgas kovai*, $V + Sk + Sn$ – *duoti duonos kelionei* ir $V + Sn$ – *atvykti konsultacijoms*; antrajai: $V + Sg + Sn + Vb$ – *sudaryti komisiją konfliktui sureguliuoti*, $V + Sk + Sn + Vb$ – *nėra kirvio ledui prakirsti*, $V + Sn + Vb$ – *pravers rankraščiams sudėti*.

Žodžių junginiai be bendraties

Pirmosios grupės žodžių junginiuose tikslo santykius dažniausiai reiškia abstrakčių veiksmažodinių daiktavardžių naudininkas.

Sustojo trumpam poilsiui Tiesa, 1965.II.21.

Kad pinigų neturim kelionei J.B. R. I 84.

Pagaliau liko dvi stovyklos, kurios buria jėgas lemiamai kovai A. Vencl. G. d. 335.

...tuos rąstus Ivanas Ivanovičius žadėjo panaudoti naujo barako statybai A. Biel. Mes... 115.

Plentas esąs rezervuotas kariuomenės judėjimui... B. Sr. R. V 427.

Tokie žodžių junginiai sinonimiški su konstrukcijomis, kuriose vietoj veiksmažodinio daiktavardžio naudininko tikslas reiškiamas bendrašakne bendratim. Tai dar kartą pabrėžia, kad naudininkas ir bendratis (pati kilusi iš dabar išnyku-

sių tam tikrų daiktavardžių naudininko)¹⁷ yra labai artimos tikslo santykių reiškinio priemonės.

Tokius namus patogų transportuoti, juose malonu keliauti, prikabinus prie automašinos, arba ištaigingai įsitaisyti miške ir pajūryje vasaros poilsiu Tiesa, 1965.I.1.

...jis vadina generolą Teilorą, atvykusį į Vašingtoną konsultacijoms, „karo kurstytoju...“ Tiesa, 1964.XI.29.

Buvo galima atrasti ir du jaunikaičius, padavusius viens kitam rankas tarsi amžinam atsisveikinimui... P.C. R. IV 47.

Čia, Pietų Vietname, „natūraliomis sąlygomis“ JAV kariauna ne tik semiasi patirties „kovai prieš maištus...“ Tiesa, 1963.IX.25.

Suprantu, ligoninė nėra geriausias masalas tiems poilsiautojams, kurie suvažiuoja linksmai pailsėti, papramogauti Tiesa, 1965.IV.18.

Jūs dažniau atėikite konsultuotis, – tarė jis... A. Biel. R.ž.r. 79.

– Dabar galiu ir mirti, – pavargusiu balsu pratarė Javaišis ir pratiesė ranką atsisveikinti su kunigu ir gydytoju V. Kr. L.ž. 200.

Paskaičiavome kartu, kiek jėgų turi ūkis kovoti su degtindariais Tiesa, 1965.IV.7.

Tokio tipo sinonimines poras savo gramatikoje mini jau A. Šleicheris, nors ir nekalba apie žodžių, galinčių pakeisti vienas kitą junginiuose, reiškiančiuose tikslą, morfologines ir leksines ypatybes¹⁸.

Žodžių junginiai su veiksmažodinių daiktavardžių naudininku ir bendratim, pakeičiančia jį, nėra sinoniminiai, visų pirma, tokiais atvejais, kai daiktavardžio ir bendraties, turinčių bendrą šaknį, leksinės reikšmės viena nuo kitos nutolusios: *įkurtuvės – įkurti, kyšis – kišti, prakalba – prakalbėti ir pan.*

[kurtuvėms Kiškis papiovė meitėlį, prikepė pyragų, padirbo alaus P.C. R. II 74.

Laimė dar, kad tiem kyšiam medžiagą laisvai buvo galima imti iš valdžios sandėlių B. Sr. R. V 466.

...gi skliausteliuose: „Tinka prakalbai“ P.C. R. IV 117.

LTSR Dailininkų sąjungoje atrinkti darbai šiai tarptautinei keramikos parodai Tiesa, 1965.IV.21.

Veiksmažodinio daiktavardžio naudininką pakeisti bendratim negalima ir tada, kai bendratis tikslą reiškiančiame junginyje viena yra nepakankama, kai ji reikalauja žodžio, patikslinančio, papildančio jos reikšmę: *pasilieku lazdą atminimui – pasilieku lazdą atminti* (kam atminti? – vaikystei, piemenavimui ir pan.).

Rašė turįs tokią stiprią gerklę, kad galis visą operą perrėkti, tik neturįs lėšų pirmajai pradžiai P.C. R. IV 228.

¹⁷ J. Jablonskis, ten pat, p. 324; apie slavų kalbų bendraties kilmę žr.: A. A. Потёбня, Из записок по русской грамматике, Москва, 1958, стр. 349, 414; A. Б. Правдин, Дательный приглагольный в старославянском и древнерусском языках, Ученые записки института славяноведения АН СССР, т. XIII, Москва, 1956, стр. 20.

¹⁸ A. Schleicher, ten pat, p. 311.

jis buvo naudojamas savotiškai propagandai B.Sr. R. V 25.
*Nespėjo Krukas duoti remontui pinigų, atbėgo kitą dieną į kon-
torą vyriausiasis darbų technikas...* P.C. R. IV 235.

Plg. nepilnos leksinės reikšmės junginius su bendratim vietoj naudininko: *netur-
rįs lėšų pradėti* (– ką?); *buvo naudojamas propaguoti* (ką? kam propaguoti?);
duoti pinigų remontuoti (kam?).

Jeigu veiksmažodinio daiktavardžio reikšmė konkretizuota ir jis turi pažymi-
nį, žodžių junginiai V + Sg + Sn (su pažyminiu), V + Sk + Sn (su pažyminiu)
ir V + Sn (su pažyminiu) gali būti transformuoti į V + Sg + Sn + Vb, V + Sk +
Sn + Vb ir V + Sn + Vb, t.y. konstrukcijas, kuriose tikslą reiškia naudininkas
su bendratim. Tokiu atveju veiksmažodinis daiktavardis pakeičiamas bendrašak-
ne bendratim, o jo pažyminys – tikslo naudininku: *nešė akmenis namų staty-
bai – nešė akmenis namams statyti; sukonstravo stakles vielos tempimui – su-
konstravo stakles vielai tempti*¹⁹.

*V. Ardamatskio apysaka „Saturno be-
veik nematyti“ skirta Didžiajame Tė-
vynės kare žuvusių tarybinių žvalgų
atminimui* Lit. ir m., 1965.IV.3.

*...aš pabėgėsiu dviem trejiem me-
tams į Ameriką pasipinigauti dar-
bų pabaigai* Vaižg. R.r. I 300.

*Čia buvo pastatytas akmuo partizanų
kovoms atminti* Tiesa, 1963.IX.25.

*Viso to ne tiek daug, tavo turtas jį atsve-
ria: bet tau darbams baigti už-
teks* Vaižg. R.r. I 306.

Kai su slinkties ir skatinamaisiais veiksmažodžiais eina daiktavardžiai –
švenčių ir kitų kolektyvinių priemonių pavadinimai (šventė, įkurtuvės, vardinės-
išleistuvės, iškilmės, minėjimas, plenumas), žodžių junginiai su tikslo naudininku
yra sinoniminiai su konstrukcijomis, kuriose vietoj naudininko yra to paties
daiktavardžio inesyvas su bendratimi *dalyvauti* arba galininkas su prielinksniu į:
*pakviesti draugus įkurtuvėms – pakviesti draugus dalyvauti įkurtuvėse – pakvies-
ti draugus į įkurtuves*. Pastarojoje konstrukcijoje vyrauja objekto reikšmė, o žo-
džių junginys su inesyvu būdingas pakiliam stiliui.

*Miesto gatvėse, išilgai parado maršruto, susirinko daugybė sostinės gy-
ventojų ir svečių, atvykusių iškilmėms į Vašingtoną* Tiesa, 1965.I.22.

*...pakvietęs senasis Pagramančio klebonas Kordušas apylinkės ku-
nigus ir patį bajorą Aldadriką vardinėms* P.C. R. VI 95.

*Vakar į Vilnių dalyvauti TSRS—Lenkijos draugystės ir bendradar-
biavimo sutarties pasirašymo dvidešimtmečio minėjime atvyko Lenki-
jos LR pasiuntinybės Tarybų Sąjungoje pirmasis sekretorius R. Dmovs-
kis* Tiesa, 1965.IV.20.

*Į Maskvą dalyvauti TSRS Dailininkų sąjungos plenumo išvyko
šios valdybos nariai...* Tiesa, 1965.I.13.

Didelė minia buvo atėjusi į šventes LKŽ IV 5.

Atskiri žodžių junginiai su naudininku be bendraties yra konstrukcijų
V + Sg + prie Sk ir V + prie Sk. sinonimai. Pastarosios sutinkamos šnekamojo-
je kalboje.

¹⁹ Pažyminys išretintas.

Mūs Motiejus dabar ima Ruošti žmones prie rinkimų K. Bink. P. 229.

Prie gyvenimo juos ruošia K. Bink. P. 165.

Plg.: *ruošti žmones rinkimams, gyvenimui*²⁰.

Tikslą gali reikšti konkrečių veiksmožodinių ir kitų daiktavardžių naudininkas.

Pavasarij akėk, vėl ark sėjai, kartok pūdymui Vaižg. R.r. I 101.
...ir taip aš nutariau pasišvesti kalbos dalykams Just. Marc. Pušis... 145.

Kunigėlis liepė duoti mišioms, pažadėjo pašventinti namus P.C. R. III 65.

Nesubrendęs scenai veikalas neturi patekti į teatrą... Tiesa, 1965.IV.18.

Žodžių junginys *rašyti straipsnį (sien)laikraščiui* yra objekto santykius reiškiančios konstrukcijos *rašyti straipsnį į (sien)laikraštį* sinonimas.

Ponia Judelionienė, mažiausiai progai pasitaikius, pati rašydavo į laikraščius korespondencijas... V. Kr. L. ž. 18.

Vietoj žodžių junginių *duoti (rublį) pietums, nunešti (pinigų) mišioms* ir pan. lietuvių kalbos tarmėse vartojama svetima prielinksninė konstrukcija su *ant*: *duoti ant pietų*.

Kai mano tėvas klebonui Vaičiūnui nunešė ant mišų penkrublinę ir paprašė gražos, klebonas atrėžė: „Neduosiu. Vikarams po rublį reikia“ Tiesa, 1965.II.18.

Tokias konstrukcijas mini jau F. Kuršaitis²¹, tačiau literatūrinėje lietuvių kalboje jos nėra laikomos norma.

Jeigu tikslą reiškia daiktavardžio, savo reikšme susijusio su laiko sąvoka, naudininkas, visa konstrukcija įgyja laiko santykių atspalvį.

...vieną kitą centą gali atidėti juodai dienai V. Kr. L. ž. 202
Dėdienė įdėjo lauktuvių: pusę kepalėlio iškepto šienapiūtei kvietinio ragaišio ir į skepetą svyniotą nesenai spaustą sūrį M.-P. R. VI 423.

Didelę grupę (apie 25%) žodžių junginių su naudininku be bendraties sudaro tokios konstrukcijos, kuriose tikslą reiškia daiktavardžių *tikslas (tikslai), reikalas (reikalai), dalykas (dalykai), nauda, gerovė, garbė, ženklas, proga, galas (galai), velnias (velniai), labas* naudininkas. Šie daiktavardžiai tikslą reiškiančiuose žodžių junginiuose nustoja daiktiškumo reikšmės, leksinio savarankiškumo ir negali būti vartojami be pažyminio. Pažyminiais eina daiktavardžių kilmininkas, būdvardžiai ir įvardžiai, dažniausiai klausiamieji-santykiniai: *kuris, koks*; parodomieji: *tas, šis, šitas, toks*; rečiau – asmeniniai ir savybiniai.

Žodžių junginiai *kuriam (kokiam) galui, kuriam velniui, kuriems (kokiems) galams, kuriem velniam* yra tapę frazeologizmais²² ir plačiai vartojami šnekamojoje kalboje, o *labui* vartojamas beveik išimtinai tik tikslui reikšti.

²⁰ Apie žodžių junginius su *prie* žr.: M. Čaikauskas, Veiksmožodiniai žodžių junginiai su prielinksniu „prie“ dabartinėje lietuvių kalboje, – „Kalbotyra“, IX, Vilnius, 1963, p. 13.

²¹ Friedrich Kurschat, ten pat, § 1438, p. 389.

²² LKŽ, t. VI.

...o dūdų orkestras sugrojo maršą drąsuolių garbei Lit. ir m., 1965.III.6.

Jie bematant paims iniciatyvą, o po to ir tavo vardą panaudos savo tikslams Tiesa, 1965.III.14.

...ir karo metu vokiečiai turėjo pakankamai tokiem dalykam transporto priemonių... B. Sr. R. V 288.

„Tai darbuokis dar daug metų tėvynės gerovei“, – ir panašiai P.C. R. IV 173.

Laikas dirba jūsų naudai... Tiesa, 1964.II.28.

Šiam reikalui reikėjo daugybės žmonių B. Sr. R. V 316.

Kuriam velniui tas gėles užsakaiu? V. Kr. L. ž. 254.

Ir kuriam galui jis tuos pinigus krauna? V. Kr. Rag. 7.

Frankas sakė, kad jis noris darbuotis ir toliau tautiečių labui P.C. R. III 257.

...ir draugingumo ženklui padovanojęs jam laikrodį... B. Sr. R. V 280.

O dar geriau tai progai turėti cigarą V. Kr. L.ž. 10.

Žodžių junginiai *kuriam (kokiam) galui (velniui), kuriems (kokiems) galams (velniams)* yra konstrukcijų, kuriose vietoj naudininko eina kilmininkas, sinonimai.

Kokių galų kilnojasi šitas kelias? Lit. ir m., 1965.I.16.

Kurių velnių tu čia (ko atėjai)? LKŽ VI 951.

Žodžių junginiai su būtina bendratimi

Žodžių junginiuose V + Sg + Sn + Vb, V + Sk + Sn + Sb ir V + Sn + Vb tikslą reiškia daiktavardžio naudininkas ir bendratis. Abu šie komponentai šioje konstrukcijoje būtini. Tokio naudininko objekto reikšmė yra tapusi antraeilė²³.

Kartais detalėms patikslinti tenka atsiversti geografinį atlasą... Tiesa, 1964.XI.12.

Savo sąžinei nuraminti jis ėmė ieškoti argumentų... A. Vencl. G.d. 16.

Ekonomikai darniai vystyti bus įsteigtas specialus planavimo organas Tiesa, 1965.IV.9.

Šios grupės žodžių junginiams būdinga tai, kad juose galimà tik galininkinių veiksmožodžių bendratis, kuri valdo ne galininką, o naudininką. Konstrukcijų su galininku vietoj naudininko nedaug (apie 13%).

...pats amerikonas pareikalavo ekspertų iš Kauno išaiškinti dalyką P.C. R. IV 271.

Ne tokios mūsų darbo sąlygos, kad turėtume laiko knygas skaičiuoti V. Kr. L.ž. 31.

Mūsų surinkta medžiaga rodo, kad konstrukcijos su naudininku yra nepaprastai produktyvios, naudininkas vartojamas ne tik su žodžiais, reiškiančiais priemo-

²³ Friedrich Kurschat, ten pat, § 1508, p. 406.

nę tam tikslui pasiekti. Diskusijos dėl to, ar galima lietuvių literatūrinėje kalboje naudingą vartoti ir prie žodžių, nereiškiančių priemonės tikslui pasiekti, matyt, negalima teisingai suprasti, neatsižvelgiant į šią kalbos raidos tendenciją²⁴.

Daiktavardžiai, vartojami žodžių junginiuose su bendratim, savo gramatinėmis ypatybėmis nesiskiria nuo mūsų išnagrinėtose konstrukcijose vartojamų daiktavardžių. Tačiau kai kurių žodžių, labai produktyvių junginiuose be bendraties, čia nėra. Tai abstraktūs veiksmožodiniai daiktavardžiai *kelionė, poilsis, atminimas, remontas, statyba, mokslas, pradžia, pabaiga* ir žodžiai, kurie tikslo junginiuose negalimi be pažyminio (*tikslas, reikalas, garbė* ir t.t., žr. 17 p.). Abstrakčių veiksmožodinių daiktavardžių čia tik 20% (konstrukcijose be bendraties jų daugiau kaip 50%), bet randama nauja semantinė žodžių grupė – daiktavardžiai, žymintieji gyvas būtybes.

Žodžių junginiuose su būtina bendratim naudingo tikslo reikšmė silpnė, jis įgauna objekto atspalvį. Todėl net ir abstrakčių veiksmožodinių daiktavardžių naudingo negalima pakeisti bendrašakne bendratim, plg.: *naudoti polimerus susirgimams gydyti, rasti būdus nesusipratimams pašalinti*. Pagrindinį tikslo reikšmės krūvį turi bendraties.

Žodžių junginiai su būtina bendratim yra prijungiamųjų konstrukcijų su jungtuku *kad* sinonimai: *nesiima priemonių negerovėms pašalinti – nesiima priemonių, kad pašalintų negeroves*.

Stebėjosi vėliau varnas, iš kur ėmėsi jam tiek jėgų suskaldyti kaului P.C. R. VII 78.

Hitlerinė Vokietija įtempė visas savo ekonomines ir karines jėgas, kad tą mūšį laimėtų M. ir g., 1965 Nr.8 23.

Vadinasi, žodžių junginio komponentus gali jungti jungtukai, dažniausiai vartojami sakinių prijungimui²⁵. Prijungiamieji jungtukai gali būti ir vientisiniame sakinyje. Jungtukas *kad* dar labiau pabrėžia tikslo reikšmę. Žodžių junginių komponentų siejimas prijungiamaisiais jungtukais būdingas ir rusų kalbai²⁶.

Jeigu pagrindiniu komponentu eina slinkties arba skatinamieji veiksmožodžiai, galintieji valdyti siekinio kilmininką, žodžių junginius su tikslo naudingo ir bendratim galima transformuoti į konstrukcijas, kur vietoj naudingo vartojamas kilmininkas: *atvyko pareigoms eiti – atvyko pareigų eiti*.

Brigadininke! S. Ramanausko pavyzdžiu pasiųsk į laukus su kastuvais kelis kolūkiečius vandeniui nuo laukų nuleisti Tiesa, 1965.IV.9.

Tirpstant sniegui, brigadininkas S. Ramanauskas pasiuntė šešis vyrus... į laukus nuleisti vandens Tiesa, 1965.IV.9.

²⁴ J. Balčikonis, Dėl dviejų kalbos klaidų, – „Tarybinis mokytojas“, 1956.I.26; J. Palionis, Dar kartą dėl „naudingo su bendratimi“ konstrukcijos, – „Literatūra ir menas“, 1956. III. 24; Lietuvių kalbos gramatika, t. I, p. 194.

²⁵ Apie priedėlių, vardinės tarinio dalies, būdvardinių ir dalyvinių pažyminių prijungimą jungtuku *kaip* žr.: J. Balkevičius, ten pat, p. 182–183.

²⁶ А. М. Пешковский, Русский синтаксис в научном освещении, Москва, 1956, стр. 468; И. Г. Чередниченко, Подчинительные союзы в системе простого предложения, Ученые записки Львовского гос. университета им. И. Франко, т. XI, Вопросы славянского языкознания“, кн. 2, 1949, стр. 191, 196–197; В. П. Сулотин, Синтаксическая синонимика в современном русском литературном языке, Москва, 1960, стр. 138, 140; Д. Е. Анмегиян, О некоторых синтаксических конструкциях, выражающих целевые отношения в современном русском языке, Ереван, 1960, стр. 41 tt.

Saugoti miškui buvo pristatytas girininkas J.B. R. I 173.

— *Liepsiu Karkliui, — sumano Pšemicis, — tegu parenka iš kaimų po kelis patikimesnius vyrus ir atsiveda (vyrus) saugoti dvaro M.-P. R. VI 511.*

Žodžių junginiai su fakultatyvia bendratim

Žodžių junginiai su fakultatyvia bendratim užima tarpinę padėtį tarp konstrukcijų, kur tikslą reiškia: 1. tik naudininkas ir 2. naudininkas su būtina bendratim.

Kad konstrukcijoje *tas molis atvežtas skylėms užlaisyti* bendratis „nieko nepakeičia“, t.y. fakultatyvi, pastebėjo F. Kuršaitis²⁷.

Bendratis nebūtina tais atvejais, kai junginyje pagal prasmę gali būti pavartotas tik vienas infinityvas arba kai jis pagal reikalą lengvai parenkamas iš sinonimų eilės. Žodžių junginį *rinkti žagarus laužui* galima išplėsti bendratim *kūrėti; nuvalyti plotą paminklui — bendratim statyti; tinka ekspozicijoms — bendratimis ruošti, rengti, organizuoti; išlaisvinti sandėlių kitoms prekėms — bendratimis sudėti, sukrauti, laikyti.*

Partiniam darbui į Lietuvą Vilhelmas Knorinas atvyko 1919 metų pradžioje... Tiesa, 1965.VIII.31.

Eik šen, aš tau paskirsiu supurenti vieną lysvelę gėlėms M.-P. R. VI 309.

Aš buvau gavęs iš universiteto atostogų literatūros darbui dirbti... B. Sr. R. V 33.

...nė tos mergelės niekur nepasidarė lovelių rūtomis, mėtomis, lelijėlėms sodintis Vaižg. R.r. I 118.

Žodžių junginį *persikelti darbui* galima išplėsti bendratim *dirbti; nepritaikytas pašarams — laikyti (saugoti, krauti); darė tvoreles sodams — aptverti* ir t.t. Jei konstrukcija turi turėti kitą reikšmę, bendratis būtina.

Pasitaręs su draugais, jis gavo nurodymą persikelti į Panevėžį, į žinomas vietas, partiniam darbui sustiprinti V. R. V 419.

Jie (sandėliai) nepritaikyti pašarams priimti Tiesa, 1964.XII.18. Nuvarė jisai mane prie tvoros, kur iš eglių šakelių dirbo tokias kilnojamas tvoreles lyg kilimėlius, bene sodam nuo sniego ar nuo zuikių saugoti B. Sr. R. V 166.

Bendratis, pavartota konstrukcijoje, kur ji fakultatyvi, gali reikšti stilistinius atspalvius.

...kad tik užsidirbtų keletą litų savo neatidėliotiniams poreikiams užkišti V. R. V 111.

Plg.: *užsidirbti pinigų savo poreikiams* be bendraties arba su stilistiškai neutralia *patenkinti*.

Visą pieną išveža pieninė, o parveža pasukas barščiams ir bulvėms. užžilinti V. R. V 194.

Plg.: *parveža pasukas barščiams* be bendraties arba su stilistiškai neutralia *užbalinti*.

²⁷ F. Kurschat, ten pat, § 1506, p. 406.

Įdomi ir turtinga žodžių junginių su daiktavardžiu *darbas* sinonimika:

...*V. Knorinas susitelkė partiniam darbui Baltarusijoje* Tiesa, 1965.VIII.31.

1922 metais V. Knorinas buvo iškvieistas dirbti RKP(b) Centro Komitete Tiesa, 1965.VIII.31.

— *Ar tu tiki, Frankai, kad mes esame dievo pašaukti šitam darbui dirbti*, — *vėl klausė klnetistas P.C.* R. III 171.

O jei šauks tavo kokio darbo, neik... M.-P. R. VI 122.

Vasarą prie darbų samdo ir brangiai moka Ž. R. II 171.

Kartais vartojamos ir V + (Sg) + Sk + Vb tipo konstrukcijos: *susirinko darbo dirbti, sukvietė žmones darbo dirbti*.

Labiausiai produktyvūs žodžių junginiai su naudininku.

Atskirą negausią grupę sudaro žodžių junginiai su daiktavardžiais, žyminčiais gyvas būtybes.

...*sūnus rašė, kad ji gal dar būtų gyvenusi, jeigu būtų buvę pinigų gydytojui A. Vencl.* G. d. 174.

Iš jo semia vandenį gyvuliams girdyti M.-P. R. VI 619.

Jo pavalgyta žiurkžolių, sutaisytų pelėms nuodyti... Vaižg. R. r. I 151.

Toks naudininkas dažniausiai žymi ne atskirą asmenį, gyvulį ar kitą gyvą būtybę, bet grupę, klasę, sankaupą, t.y. turi kuopinę reikšmę.

Jeigu žodžių junginyje nėra ir negali būti bendraties, konstrukcija reiškia sintaksinius objekto santykius.

— *Katele, nepyk, — kalbėjau jai, — mes ne galvažudžiai, mes tavo vaikams pastatėme namus...* P.C. R. VII 12.

... *mes kartais patys nutverdavome kokią pelę ir parnešdavome (pelę) kačiukams* P.C. R. VII 13.

Joks šakalas nedrįstų suėsti mano karininkui skirtų vištų Lit. ir m., 1965.III.20.

* * *

Išnagrinėjus veiksmažodinius žodžių su naudininku junginius, reiškiančius sintaksinius tikslo santykius, galima padaryti šias išvadas:

1. Dauguma konstrukcijų yra sudėtiniai žodžių junginiai, kur tikslą reiškiantieji komponentai prijungti prie vientisinių žodžių junginių su objekto reikšme: V + Sg + Sn, V + Sg + Sn + Vb, V + Sk + Sn, V + Sk + Sn + Vb. Paprastos yra tik konstrukcijos, kurių pagrindiniai komponentai yra veiksmažodžiai, nereikalaujantieji papildinio: V + Sn, V + Sn + Vb.

2. Pagrindiniais žodžių junginių komponentais gali būti kai kurios galininkinių, reikalaujančių kilmininko ir nereikalaujančių papildinio veiksmažodžių semantinės grupės.

3. Tikslą reiškia naudininkas be bendraties, su būtina bendratim ir su fakultatyvia bendratim. Tai rodo, kad ne visų daiktavardžių naudininkui vienodai būdinga tikslo reikšmė. Ryškiausia ji abstrakčiuose veiksmažodiniuose daiktavardžiuose, todėl jie dažniausiai vartojami konstrukcijose be bendraties.

Kai daiktavardžio naudininko tikslui išreikšti nepakanka, žodžių junginyje yra būtina bendratis. Čia dažniausiai vartojami konkretūs daiktavardžiai, žodžiai, žymintieji gyvas būtybes, kurių naudininko tikslo reikšmė labai silpna.

Tie patys daiktavardžiai vartojami ir konstrukcijose su fakultatyvia bendratim. Bendratis fakultatyvumą apsprendžia žodžių junginio semantika.

4. Atskiriems žodžių junginių tipams, atsižvelgiant į jų pagrindinių ir priklausomųjų komponentų gramatines ir leksines ypatybes, būdinga savita, įvairi sinonimika. Tai rodo kalbos priemonių, vartojamų tiems patiems sintaksiniamis santykiams reikšti, turtingumą.

Vilniaus Valstybinis pedagoginis
institutas, Rusų kalbos katedra

Įteikta
1965 m. rugsėjo mėn

S a n t r u m p o s

A. Biel. R.ž.r.	A. Bieliauskas, Rožės žydi raudonai, V., 1959.
A. Biel. Mes...	A. Bieliauskas, Mes dar susitiksim, Vilma, V., 1962.
A. Venc. G. d.	A. Venclova, Gimimo diena, V., 1960.
B. Sr. R.	B. Sruoga, Raštai, V., 1957.
I. Sim. O buvo taip...	I. Simonaitytė, O buvo taip..., V., 1960.
J. Balt. R.	J. Baltušis, Raštai, V., 1959.
J. B. R.	J. Biliūnas, Rinktiniai raštai, V., 1954.
Just. Marc. Kr. ir p.	Just. Marcinkevičius, Kraujas ir pelenai, V., 1960.
Just. Marc. Pušis...	Just. Marcinkevičius, Pušis, kuri juokėsi, V., 1961.
K. B. P.	K. Binkis, Poezija, 1963.
LKŽ	Lietuvių kalbos žodynas, t. V, VI, 1959, 1962.
Lit. ir m.	Literatūra ir menas.
M. ir g.	Mokslas ir gyvenimas.
M.-P. R.	V. Mykolaitis-Putinas, Raštai, V., 1959.
M. Sl. Geriau...	M. Sluckis, Geriau mums nesusitikti, V., 1961.
P.C. R.	P. Cvirka, Raštai, V., 1959.
Vaižg. R. r.	Vaižgantas, Rinktiniai raštai, V., 1957.
V. Kr. Rag.	V. Krėvė, Raganius, V., 1958.
V. Kr. L. Ž.	V. Krėvė, Likimo žaismas, V., 1965.
V. R.	A. Vienuolis, Raštai, V., 1954–1956.
Ž. R.	J. Žemaitė, Raštai, V., 1956–1957.

ГЛАГОЛЬНЫЕ СЛОВСОЧЕТАНИЯ С ДАТЕЛЬНОМ ЦЕЛИ В СОВРЕМЕННОМ ЛИТОВСКОМ ЯЗЫКЕ

И. МУСТЕЙКЕНЕ

Резюме

В литовском языке дательный падеж обладает целевым значением. Он может являться зависимым компонентом в глагольных и именных словосочетаниях.

Данная статья посвящена анализу типов, внутренней структуры, синонимии и других аспектов глагольных словосочетаний с дательным цели.